

MODERNITATEA PROZEI LUI MIRCEA ELIADE

Camelia POPA¹

cameliampopa@yahoo.com

ABSTRACT: This article tries to explain all the new techniques and themes brought by Mircea Eliade in his work, both in novels or scientific studies. The author built his novels as na diary, preferring the first person and the novel like a real confession. He also believed that the literature is the only one which can preserve the sacred into the profane world we have been living. The myth is also able to live though literature, so that his novels have as a central filed at least one mytological issue. Eliade considers that the living, the experience and the authenticity are new forms of a positive and new mentality.

KEYWORDS: modernity, diary, narrative techniques, confession, novel.

Mircea Eliade (1907–1986) deschide o nouă filă în literatura românească dintre cele două războaie mondiale, contribuind la sincronizarea ei cu literatura europeană. Ca unul dintre cei mai influenți istorici și filozofi ai religiilor din secolul nostru, Eliade a dobândit concomitent și o faimă literară mondială datorită povestirilor și romanelor sale, traduse în numeroase limbi. Prin monumentală *Istorie a credințelor și ideilor religioase* (1976–1983), prin cărțile deschizătoare de drumuri despre Yoga – *Yoga* (1936), *Tehnici ale Yoga* (1948) – și despre Șamanism – *Șamanismul și tehnicile extazului* (1951) –, dar și prin romanele de inspirație indiană, pe jumătate autobiografic confesive, pe jumătate ficționale, precum *Maitreyi* (1933), sau prin nuvelele fantastice ca *Domnișoara Christina* (1936), *Șarpele* (1937), *Secretul doctorului Honigberger* (1940), *La țigănci* (1969), *Noaptea de Sânziene* (1971), *Nopti la Serampore* (1936), el se situează alături de foarte marii creatori de cultură.

Prin intermediul creației sale literare, Eliade a încercat să impună o nouă perspectivă asupra literaturii. Tocmai în lumea noastră demitologizată și desacralizată, literatura deține, după părerea lui Eliade, o funcție mitică eminentă, deoarece ea nu numai că înlocuiește istorisirea de mituri,

¹ Profesor de limba și literatura română la² (instituția, localitatea, județul)

poezia transmisă oral și societăți arhaice, ci mai cu seamă oferă omului modern posibilitatea de a ieși din timp, de a se integra unui alt ritm și de a trăi în altă „istorie”². Literatura poate, într-o oarecare măsură, să asigure supraviețuirea sacralului și a mitului, și chiar să preia în societățile secularizate rolul religiei. În ea, M. Eliade vede mediul exemplar, capabil să comunice o teologie, o metafizică și chiar o soteriologie: literatura ca cheie a transcendenței. Mitograful și literatul Eliade urmăresc același scop, anume reamintirea lumii și a omului. Uimitor este faptul că a știut să stăpânească balansul riscant între știință și literatură, chiar în ciuda dificultăților exterioare. Astfel, la început, în România, faima lui de scriitor i-a umbrit activitatea științifică, în vreme ce, mai târziu, opera poetică a celebrului istoric al religiilor a fost întâmpinată cu un scepticism absolut nejustificat, „ca și cum o creație spontană, liberă n-ar avea nicio valoare în comparație cu un demers pur științific”³.

I-a fost reproșat, mai ales, faptul că nu a acordat mare însemnătate formei exterioare, lingvistice a romanelor și povestirilor sale. Indiferența față de un stil perfect nu se explică însă precum a arătat, printre alții, Virgil Ierunca, numai prin faptul că savantul și-a scris operele beletristice sub o imensă presiune a timpului, căci „a face ceva frumos reprezintă pentru Eliade contrariul lui a face”⁴. Tocmai aici se ascunde ideea existențialistă, proprie filozofiei vieții, privind autenticul, nemijlocitul, nefalsificatul care trebuie să fie salvate de autor în lumea oricum artificială a literaturii.

Mircea Eliade și-a teoretizat concepțiile despre romanul românesc în studii incluse în volumele *Oceanografie* (eseurile „Despre oameni și roman”, „Originalitate și autenticitate”)⁵ și *Fragmentarium* (eseurile „Despre destinul romanului românesc”, „Teorie și roman”, „Ideile în epică”)⁶. Astfel, criteriul suveran al autenticității include viața în totalitatea ei: morală și socială, intelectuală și personală. „A povesti o experiență proprie (...) înseamnă că exprimi și gândești pe fapte. Cu cât ești mai autentic, mai tu însuși, cu atât ești mai puțin personal, cu atât exprimi o experiență universală sau o cunoaștere

² Eliade, Mircea, *Sacral și profanul*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 191.

³ Eliade, Mircea, *Încercarea labirintului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p. 153.

⁴ Ierunca, Virgil, *L'oeuvre littéraire*, în *Cahier de l'Herne, Mircea Eliade*, Paris, 1987, p. 321.

⁵ Eliade, Mircea, *Oceanografie*, Editura Humanitas, București, 2013, pp. 83–87, 136–139.

⁶ Eliade, Mircea, *Fragmentarium*, Editura Humanitas, București, 2008, pp. 88–91, 118–119, 126–129.

*universală*⁷. În concepția lui, orice se întâmplă în viață poate constitui un roman și orice e viu se poate transforma în epic.

Abătându-se de la tradiția clasică a romanului, Mircea Eliade are meritul de a lărgi sfera genului prin introducerea unor noi teme și motive care nu apăreau înainte în romanul românesc. Prozatorul susține faptul că etapele unei inteligențe sau fazele unui sentiment pot constitui niște excelente subiecte de roman și nu înțelege „*de ce ar fi «roman» o carte în care se descrie o boală, o meserie oarecare sau o cocotă – și n-ar fi tot atât de roman o carte în care s-ar descrie lupta unui om viu cu propriile sale gânduri, sau viața unui om între cărți și vise*”⁸.

Jurnalul intim se impune în literatură prin calități precum forța talentului și autenticitatea confesiunii. Scopul jurnalului nu este invenția, relatarea înfrumusețată a unei ficțiuni, ci înregistrarea fără preocupări stilistice speciale a unor experiențe personale, dicteul automat al gândirii sporind veridicitatea confesiunii. Pledând pentru o literatură a experiențelor trăite, noua estetică a romanului a asimilat jurnalul și, cum Mircea Eliade și-a exprimat preocuparea pentru a impune o nouă formulă de roman, a realizat o scriitură în care să fie cât mai autentic atât în prezentarea evenimentelor cât și a personajelor.

Jurnalul, memoriile, ca și celelalte forme ale discursului autobiografic au, fără îndoială, statutul unui document, al unei scriituri dedublate, în care lumea, cu reliefurile săi polimorf, întâlnește subiectivitatea celui care scrie. Din această perspectivă, a dezvăluirii, a denudării resorturilor unei existențe, textul autobiografic produce un efect dual – mitizant și demitizant – fiindcă, pe de o parte, impune o figură centrală, un personaj – acel eu care își obiectivează dorințele și frustrările, devenind martor al propriului său rol – dar, pe de altă parte, scriitura subiectivă dezvăluie, demască, în raport direct proporțional cu luciditatea celui care îl scrie, impostura eului-narator, reduce la adevăratele lor dimensiuni gesturile și trăirile sale, privește, cu circumspecția necesară rostirii autentice, propria statură morală. Libertățile și servituțile discursului autobiografic reies tocmai din relațiile atât de greu de determinat dintre interioritate și exterioritate, din echilibrul labil pe care autobiografia – specie impură, necanonizată, lipsită de prestigiu – și-l arogă, situându-se într-un spațiu incert, în care

⁷ Eliade, Mircea, *Oceanografie*, op. cit., p. 138.

⁸ Eliade, Mircea, *Șantier. Roman indirect*, Editura Rum – Irina, București, 1991, p. 13.

confesiunea, retransăarea în intimitate și obiectivarea, ieșirea din sine, convieșuesc în mod benefic.

Abia după publicarea câtorva zeci de articole și schițe literare, Mircea Eliade s-a simțit în stare să scrie un roman – *Romanul adolescentului Miop* (1928) – în care a reconstituit, cu maximă fidelitate, experiențe pe care le-a trăit la această vârstă de răscruce. Acest roman a întregit și informațiile din alte lucrări cu valoare autobiografică: *Memoriile*, *Jurnalul*, și confesiunile reunite în *Încercarea labirintului*. Adevăratul subiect al cărții îl reprezintă romanul scrierii romanului ce surprinde dezbateri despre condiția romanului, despre orizontul de așteptare al cititorului comun.

O narațiune ce surprinde o altă vârstă din biografia spirituală a aceluiași personaj-narator – vârsta studenției – este *Gaudeamus* (1929). Ca și în romanul de mai târziu, *Maitreyi*, există în acest roman o dublă perspectivă asupra evenimentelor. Pe de o parte există un timp al trăirii faptelor și al consemnării lor în *Jurnal*, iar, pe de altă parte, există un timp al redactării romanului, un timp al meditației și al înțelepciunii, când crizele de odinioară au fost depășite. Distanța dintre trăire și confesiune limpezește semnificațiile evenimentelor.

Jurnalul ca atitudine romanescă apare și în romanul *Maitreyi* (1933), carte de excepție care, alături de *Isabel și apele diavolului*, *Nopti la Serampore* și *Secretul doctorului Honigberger*, face parte din ciclul indian. Ca mai în toate operele sale de tinerețe, Mircea Eliade manifestă și în acest roman un viu interes pentru teoretizarea conceptului de autenticitate. Scriitorul pornește de la datele oferite de existența sa personală, oprindu-se la ceea ce îi pare mai veridic și mai autentic. Munca la *Maitreyi* aduce cu sine retrăirea dramatică a unei experiențe pasionale, autorul pornind de la datele jurnalului său intim indian. Situată sub constelația memoriei, relatarea se transformă într-o lungă și ardentă confesiune, nevoia de autenticitate motivând gestul autorului de a transcrie în noua sa operă pagini întregi din însemnările zilnice de odinioară. Cele câteva modificări – numele și profesia naratorului sau adevărata identitate a inginerului Narendra Sen –, deși, în aparență, insignifiante, sunt suficiente pentru a transforma pactul autobiografic în pact romanesc. Deoarece identitatea dintre autor, narator și personaj nu este perfectă, imaginarul pătrunde în operă, conferindu-i atribute românești (Philippe Lejeune – *Le pacte autobiographique*).

O altă creație semnificativă în care Mircea Eliade explorează sfera ontologicului este romanul *Nuntă în cer* (1939). Relatarea este remarcabilă

atât prin bogăția de semnificații, cât și prin modernitatea formulei narative utilizare. Alcătuit din confesiunile succesive a două personaje, dintre care – fapt semnificativ – unul este scriitor. Mărturisirea directă a personajului martor și narator (în realitate o ipostază a lui Mircea Eliade) este obiectivă, spre deosebire de subiectivitatea operei literare. Creația duce întotdeauna la transfigurarea realității, chiar dacă pornește de la întâmplările cele mai banale.

Meditațiile despre condiția artei se găsesc în centrul atenției și în celelalte romane *existențialiste* ale lui Mircea Eliade. *Gidismul* scriitorului a fost remarcat chiar de George Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*: „Mircea Eliade este cea mai integrală (și servilă) întrupare a gidismului în literatura noastră, gidism pe care îl întâlnim și la Camil Petrescu, însă aproape numai sub forma oroarei de caligrafie. După André Gide, sensul artei fiind cunoașterea (înțelege instruirea de esențe pe cale mitologică), un artist e cu atât mai adânc, cu cât trăiește mai intens, cu cât pune mai multe «probleme», care, însă nu sunt propoziții inteligibile, ci «trăiri», «experiențe». Și cum eticul e aspectul fundamental al destinului uman, problema trebuie pusă ca experiență morală”⁹. În intenția lui Eliade, romanul *Întoarcerea din rai* (1934) constituia uvertura unui vast ciclu epic, ce trebuia să fie continuat de *Huliganii* (1935) și de *Viața nouă*, ultima creație rămânând în stadiu de proiect. Intenția sa era de a scrie romanul unei generații, așa cum înțelege el destinul. În viziunea prozatorului, „*Întoarcerea din rai*» însemna pierderea beatitudinii, a iluziilor și optimismului care dominaseră primii doisprezece ani ai României Mari. *Împreună cu o parte a generației mele, trăisem adolescența și prima tinerețe, în această atmosferă și euforie, încredere și tembelism. Știam acum că acest «Rai» se afla undeva în spatele nostru. Îl pierdusem înainte de a ne fi dat seama că-l cunoscusem, că, de fapt, fusesem prima și singura generație care se putuse bucura de Raiul instalat în 1919–1920. Evident, Paradisul acesta era de ordin spiritual: era pur și simplu beatitudinea rezultată din împlinirea unui ideal colectiv. Nu presupunea niciun sindrom paradisiac manifest în viața socială, economică sau politică”¹⁰. De fapt, prin cele două personaje, Petru și Pavel Anicet, Mircea Eliade surprinde două ipostaze diferite ale intelectualului, cei doi protagoniști fiind zugraviți în strânsă interdependență cu grupul din*

⁹ Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982, p. 956.

¹⁰ Eliade, Mircea, *Memorii 1907–1960, Vol. I*, Editura Humanitas, București, 1991, p. 276.

care fac parte. Astfel, dacă *Întoarcerea din rai* este romanul lui Pavel Anicet, iar Petru apare doar episodic, în *Huliganii* rolurile se schimbă, relatarea reconstituind aventura spirituală a mezinului familiei.

Este interesantă formula narativă utilizată de către narator. Un experimentator al noilor orientări epice, care înțelegea romanul ca un fel de jurnal intim, era firesc să recurgă la persoana întâi în relatare, ca în *Isabel și apele diavolului* sau *Maitreyi*. Intenția romancierului a fost însă aceea de a realiza o frescă a tinerei generații, motiv pentru care renunță la narațiunea la persoana întâi. Paradoxul este că, în esență, avem de a face cu niște confesiuni indirecte prin recurgerea la monologul interior, vocea obiectivă a naratorului impersonal alternând cu relatările la persoana întâi singular ale protagoniștilor. Un alt element inedit se referă la utilizarea timpului prezent și nu a perfectului simplu, procedeu ce actualizează, ba chiar eternizează percepția.

Marea noutate pe care o aduce, însă, Mircea Eliade în romanul românesc constă în substituirea epicului cu fascinația ideilor, cu dimensiunea ontologică. De regulă asistăm la examenul de conștiință al personajelor care recurg la o introspecție necruțătoare pentru a interoga, astfel, propriul destin. Chiar și în relatarea unor evenimente ce au zguduit societatea românească a timpului (de exemplu, întâmplările din februarie 1933) prozatorul caută semnificațiile evenimentelor în configurarea destinului personajelor sale.

Asemenea lui Camil Petrescu, Eliade abordează dintr-un punct de vedere inedit și condiția intelectualului. Scopul suprem al protagoniștilor săi este „găsirea unui sens valabil existenței post «paradisice»”¹¹. Refuzând o existență comodă, redusă la automatismele zilnice, eroii eliadești impun o nouă morală, scopul lor suprem fiind „să fii tu și să poți rămâne tu însuși în orice împrejurare a vieții”¹². De altfel, personajele românești sunt niște întruchipări ale ideilor autorului.

Întoarcerea din rai este o poetică a noului tip de roman, o veritabilă poetică a autenticității prin surprinderea meditațiilor asupra artei a personajului Emilian, unul dintre numeroasele arhetipuri ale scriitorului. Romanul pe care îl visează Emilian reprezintă o provocare, o sfidare a codurilor estetice tradiționale.

Al doilea episod al ciclului *Întoarcerea din rai*, volumul *Huliganii*, marchează o direcție aparte, cea a prozei realist – existențialiste sau metafizice.

¹¹ Eliade, Mircea, *Memorii 1907–1960, Vol. I, op. cit.*, p. 283.

¹² *Ibidem*.

Termenul *huligan* este explicat de însuși Eliade „în primul rând un om viu, adică un tânăr, stăpânit numai de biologia lui, fascinat de puterea lui obscură, de libertatea tinereții sale, și care nu poate recunoaște nicio rigoare din afară, nicio morală, nicio superstiție legitimă”¹³. Experiența huliganică este o experiență de ordin interior, constând în incapacitatea de contemplație în suferință. Roman-frescă și roman de idei, *Huliganii* este o carte bazată pe confruntarea unor puncte de vedere ale personajelor, obligatoriu, intelectual. Eroii aspiră la absolut, dar, spre deosebire de eroii lui Camil Petrescu, absolutul nu este căutat în dragoste. Narațiunea ia forma unei succesiuni de eseuri independente ce vizează coordonatele majore ale condiției umane. Personajele reprezintă elementul de legătură al acestor meditații, personaje ce reprezintă dedublări ale prozatorului. Influența gidiană este prezentă prin problema romanului în roman și a condiției personajului. Conținând atât filosofia de viață cât și concepția despre roman a autorului, volumul *Huliganii* este scris din perspectiva radicală a noii generații, generație în care se integrează și Eliade, devenind nu numai exponentul ei ci chiar mentorul ei spiritual.

Pe măsură ce autorul depășește vârsta elanului juvenil, metoda sa de lucru se schimbă. Opera începe să se scrie pe măsura elaborării ei, fapt explicat prin numeroasele completări și ezitări.

Problema autenticității este dezbătută în volumul *Fragmentarium* (1938). Eliade consideră că *trăirea, experiența, autenticitatea* reprezintă niște forme noi ale unei mentalități pozitive, empirice. Problema autenticității, din perspectiva asupra realului, exprimă și concepția autorului despre roman, concepție diferită de cea a celorlalți scriitori: „«Autenticitatea» tinde întotdeauna să exprime «concretul»: este deci o tehnică a realului, o reacțiune împotriva schemelor abstracte (romantice sau pozitivistice), împotriva automatismelor psihologice. «Autenticitatea» este un moment în marea mișcare către «concret», care caracterizează viața culturală a ultimului sfert de veac (succesul fenomenologiei, Proust, noul hipocratism în medicină, valoarea acordată «experienței iraționale» în cercetarea religiilor, interesul pentru etnografie și folclor). «Autenticitatea» nu poate fi integrată mentalității secolului XIX, căci nu confundă «realul» cu «pipăibilul». Acordă importanță documentelor, experiențelor, numai pentru că acestea participă la «real»; evită, astfel, automatismele, schemele formale, iluziile. Departe de a trăda o atitudine

¹³ Mircea Eliade în *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică*, vol. I, partea a II-a, Editura Minerva, București, 1986, p. 896.

antimetafizică, «autenticitatea» exprimă o puternică sete ontologică de cunoaștere a realului»¹⁴.

Asemenea lui Camil Petrescu, Mircea Eliade nu crede în scrisul frumos. Scopul său este să redea viața, contemporaneitatea și nu un fapt deja consumat. Eliade scrie niște romane cerebrale, ale căror personaje trăiesc niște experiențe decisive.

Mircea Eliade a avut o contribuție esențială la europeanizarea romanului românesc, atât prin problematica abordată, prin tehnicile narrative utilizate, cât și prin noua condiție a personajelor, care devin protagoniștii unor romane de idei.

Bibliografie:

- [1] Călinescu, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982.
- [2] Glodeanu, Gheorghe, *Poetica fantasticului și morfologia romanului existențial*, București, Editura Didactică și Pedagogică R.A., 1997.
- [3] Lotreanu, Ion, *Introducere în opera lui Mircea Eliade*, București, Editura Minerva, 1980.
- [4] Marino, Adrian, *Hemeneutica lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
- [5] Pop, Ion (coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. I, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.
- [6] Reschika, Richard, *Introducere în opera lui Mircea Eliade*, București, Editura Saeculum I.O., 2000.
- [7] Simion, Eugen, *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

¹⁴ Eliade, Mircea, *Drumul spre centru*, Editura Univers, București, 1991, p. 149.